

Жолдошов М.А.

**УКУКТУК АҢ-СЕЗИМДИН ЮРИДИКАЛЫК ПРАКТИКАГА
ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ**

Жолдошов М.А.

ВЛИЯНИЕ ПРАВОСОЗНАНИЯ В ЮРИДИЧЕСКОЙ ПРАКТИКЕ

М.А. Zholdoshov

INFLUENCE OF SENSE OF JUSTICE IN LEGAL PRACTICE

УДК: 340.11/67

Макалада коомдук жана кесиптик укуктук аң-сезимдин юридикалык практикага тийгизген таасири чагылдырылат.

Негизги сөздөр: укук, укуктук аң-сезим, юридикалык практика, функция, норма.

В статье отражается влияние общественного и профессионального правосознания в юридической практике.

Ключевые слова: право, правосознание, юридическая практика, функция, норма.

The article reflects the impact of public and professional awareness in legal practice.

Key words: right, sense of justice, the practice of law, function, norm.

Укуктук аң-сезим менен укук терең байланышкан кубулуштар. Алар бири-бирин толуктоо менен биргеликте өкүм сүрөт. Ошондуктан, укукка тиешелүү бардык процесстерге укуктук аң-сезим аралашат.

Бул макалада, укук менен байланышкан, коом үчүн маанилүү процесс – юридикалык практика экенин белгилөө менен, аталган кубулушка коомдук укуктук аң-сезимдин тийгизген таасирин ачып көрсөтүүгө аракет жасоо керек.

Укук таанууда «юридикалык практика» түшүнүгүн аныктоодо түрдүү көз караштар айтылган. Кээ бирлерине көңүл бурсак, В.И. Леушин юридикалык практиканы «укуктук мазмундагы чечимди кабыл алуу боюнча субъектинин ишмердиги» деп көрсөтөт. П.А. Гук төмөнкүчө белгилеген, «бул же тигил мамлекеттик органдын юридикалык иштерди чечүүдө ченемдик укуктук актыларды колдонуу ишмердиги. Аны «соттук практика», «тергөө практикасы» «административтик практика» ж.б. түрлөргө бөлүүгө болот». С.С. Алексеев «юридикалык иштерди чечүүдө укукту колдонуу менен коштолгон компотенттүү органдардын ишмердигинин объективдүү тажрыйбасы» катары эсептеген²⁴.

Демек, юридикалык практика – компотенттүү субъектилердин укуктун нормаларын кабыл алуу,

чечмелөө, колдонуу жана калкка жеткирүү боюнча ишмердиги жана социалдык укуктук тажрыйбасы.

Биринчиден, юридикалык практика укуктук багыт берүүчү функцияны аткарат. Бул жерде, мамлекеттин жалпы укуктук системасынын өнүгүүсү жөнүндө сөз жүрүп жатат. Эгерде компотенттүү субъектилер активтүү болуп, коомдун көйгөйүн жеринен түшүнгөн болсо, нормативтик актыларды жана укук колдонуу актыларын ар тараптуу оңдоп түзөөлөргө алып келмек.

Экинчиден, юридикалык практика укукту конкреттештирүүчү функцияны аткарат. Коомдук мамилелерде жаралган укуктук ситуацияны чечүүдө кайсыл укук нормасы колдонууларын тактайт. Мамлекеттик органдардын ишмердиги түздөн-түз укуктук актыларды колдонуу менен байланышкан. Ошондуктан, алардын тажрыйбасынын натыйжасында укук нормаларынын аракеттенүү чөйрөлөрү белгилүү болот.

Үчүнчүдөн, маалыматтык сигналдык кызматты аткарат. Эгерде кандайдыр бир укуктун нормасы өзүнүн жөндөмсүздүгүн көрсөтсө, аларды өзгөртүүгө биринчи сигналды юридикалык практиканын субъектилер жеткирет. Тактап алсак, убакыттын өтүүсү менен коомдогу өзгөрүүлөрдүн натыйжасында, кээ бир укуктун нормалары толук кандуу жөнгө салуу мүмкүнчүлүгүнөн ажырайт. Бул учурда, биринчи сунуштар ошол норма менен түздөн-түз иштешкен компотенттүү жактар тарабынан болот (болуусу шарт).

Аталгандарга кошумча, юридикалык практика жөнөкөй жарандарга укуктук актыларды чечмелөөдөгү (укук нормасынын маанисин түшүнүү жана түшүндүрүү ишмердиги) көпүрө кызматын көрсөтөт. Тактасак, укуктук ишмердик тармактык болуп бөлүнүү менен көптөгөн башка милдеттерди дагы иш жүзүнө ашырат. Демек, укуктук тажрыйбанын коом үчүн абдан мааниси чоң. Албетте, кандай гана мамлекет болбосун юридикалык практика өкүм сүрөт. Эми биздин коомубузда юридикалык практика аталган функцияларын канчалык денгээлде аткарууда деген суроого көңүл бурсак.

Бул суроого жооп берүүдөн мурда, юридикалык практика ишмердик катары субъектилерден, катышуучулардан турарын белгилеп кетүүбүз керек. Субъектилер – мамлекеттик органдар, кызмат адам-

²⁴ Алексеев С.С., Архипов С.И. Теория государства и права. - М., 2005. С. 340.

дары, адвокаттар, нотариалдык конторалар ж.б. Катмышуучулары катары жабырлануучу, күбөлөр, понятыйлор (суракта же тинтүүдө күбө катары тартылган калыс кишилер) ж.б.чыгышат. Себеби, субъекттердин аракеттеринен коомдогу укуктун өнүгүү абалын билебиз. Алардын иштөө абалы алардын укуктук аң-сезиминин денгээлинен көз каранды.

Биз кароочу маселе, Кыргыз Республикасында юридикалык практиканын субъекттеринин укуктук аң-сезиминин денгээли канчалык жана алардын ишмердиги натыйжалуу болуп жатабы же жокпу деген суроонун айланасында. Укуктук аң-сезим – бул, адамдардын коомдук жашоодогу, укукка жана укуктук кубулуштарга болгон мамилесин чагылдыруучу элестетүүлөр (представлений) жана сезимдер топтому²⁵. Алардын ичинде. мамлекеттик кызматкерлер укуктук кубулуштарды – ченемдик актыларды жана алар менен байланышкан процесстерди канчалык денгээлде түшүнүүсү, аларга жасаган оң жана терс мамилесин чагылдырган ой жүгүртүүсү. Адабияттарда укуктук аң-сезимдин 3 эрежеси калыптанган:

1. аракеттеги мыйзамдарды өз эркиң менен сакта, жаңы мыкты мыйзамдарды жаратуу үчүн лоялдуу аракеттен;

2. өзүңдү милдеттендир, эркиндикти инсан жана коом үчүн зарыл болгон мыйзам аркылуу изде, эгерде ал укуктук мыйзам болсо;

3. укуктук мыйзамдын кабыл алынуусунда жана анын жүзөгө ашуусунда өз алдынча мамиле жасоо.

Укуктук аң-сезим коомдун укуктук жашоосунун калыптануу жана өнүгүүсүндө чоң ролду ойнойт. Анткени, юридикалык ишмердик менен байланышкан көйгөйлөрдүн учурдагы коомдо маанилүүлүгү жогорулоодо. Жаңы экономикалык, социалдык өнүгүү жолуна түшкөн эпохада чечүүчү орун укуктук каражаттарга берилген. Биринчиден, укук нормасын жаратууда негизги фактор болот. Экинчиден, укук колдонууда чечүүчү орунду ээлейт.

Укук чыгаруу практикасы боюнча сөз кылсак, мамлекеттик органдын жана кызмат адамынын укук нормасын орнотууга, өзгөртүүгө багытталган ишмердиги. Бирок, укук чыгаруу орнотуу ишмердигинен башталбайт. Ал процесс коомдук мамилелерди жөнгө салуудагы объективтүү зарылдыкты табуудан башталат. Норманы жаратуучунун субъективдүү калоосунан эмес, коомдогу жөнгө салуу муктаждыгынан жаралат. Ал муктаждыкты, жарандар менен иш алып барган, укук нормасы менен күнүнө иш жүргүзгөн мамлекеттик органдар, кызматкерлер биринчи табуусу акылга сыйарлык. Муктаждык табылган соң, укук чыгаруучунун эрктик ишмердигинин натыйжасында укук пайда болот. Ошондуктан мыйзамдардын сапаты аны

чыгаруучунун укуктук аң-сезиминен көз каранды. Демек, коомдук укуктук абалды түшүнүү, денгээлин баалоо укук нормасын чыгаруучулардын жана укук нормасын колдоонуучулардын милдети. Учурда, эч бир мамлекеттик кызматкер тарабынан укук чыгаруу жаатында сунуш түшкөнүн жолуктура элекпиз. Мыйзам долбоору мындай турсун, мыйзамдын кандайдыр бир нормасын өзгөртүү же толуктоо боюнча дагы сунуш жок. Анын ордуна мамлекеттик кызматкерлер программаланган машина сыяктуу, өзүнүн бир нугунда гана иш алып барат. Бирок, укук нормасы менен түздөн-түз иштеген кызматкерлер, үстүртөн иш алып барган депутаттарга караганда терең түшүнөөрү анык кеп.

Юридикалык практиканын негизги көрсөткүчүн, укук колдонуучулардын ичинен соттордун ишмердигинен байкоого болот. Сот адилеттигин жүзөгө ашыруу ишмердигинде негизги маселе соттордун көз карандысыздыгы. Ошол көз карандысыздыкка жетүүдө коомдук укуктук аң-сезимдин, жеке соттордун укуктук аң-сезиминин мааниси чоң. Жарандардын сотторго болгон ишеними абдан төмөн. Төмөнкүдөй көйгөйлөрдү жолуктурууга болот:

- айрым бир жарандык же кылмыш иштеринин бардык инстанцияларда бир жолудан эмес, бир нече жолу каралуусу;

- укук нормасын колдонуудагы кээ бир катачылыктар. Мисалы, жарандык уюмдар тарабынан мониторинг өткөрүлүп, натыйжада административтик камакка алуу мөөнөтү беш суткадан ашпоосу тийиш болгон жаза чара ордуна он сутка камакка алган учурлар кездешкен²⁶;

- соттордун көз карандылыгы. Коррупциялык көрүнүштөрдөн улам сот өзүнүн чөнтөгүнөн жана жогорку бийликтен көз каранды болуп, натыйжада элдин ишеними жоголууда. КР конституциясына жана мыйзамдарына ылайык сотторду «сотторду тандоо кенеши» көз карандысыз орган болуп, өз алдынча иш жүргүзүшөт²⁷. Судьяларды тандоо ротациялоо алардан көз каранды. Бирок, жогорку бийликтин таасири мурдагы абалында калган сыяктуу. Сот органдарындагы көйгөйлөр юридикалык практиканын субъектилери болгон бардык мамлекеттик органдарга тиешелүү. Укуктук процесстерди жакшыртууда, катардагы жарандар тарабынан дагы талаптар болгону жакшы. Эске алуучу нерсе, кызматкерлерге талаптарды коюу жана көзөмөлдөө үчүн, биринчи кезекте, коомчулуктун укуктук аң-сезиминин денгээли жогору болушу абзел.

Юридикалык практика менен укуктук аң-сезимдин байланышын карап чыккан соң, төмөнкү жыйынтыкка келсек болчудай:

²⁵ Теория государства и права / Под ред. Бабаева В.К. - М., ЮРИСТЪ, 1999. - С. 302.

²⁶ www.bbc.com. 02/28/2014/ соттордун ээн баштыгы.

²⁷ «Сотторду тандоо кенеши» жөнүндө КР мыйзамы. 3-берене. –Б., 13.06. 2011. №40. (акыр.ред. 06.04.2012).

1) кесиптик укуктук аң-сезим жогору болсо, укуктук конфликтерден, боштуктардан кутулууга шарт жаралат;

2) укукту колдонууда субъект укуктук аң-сезимине таянып, норманы чечмелөө менен чечим чыгарат;

3) укуктук аң-сезим теориялык категория эле болбостон, коомдогу практикалык мааниси дагы зор. Анын деформациясы укуктук чечимдерге терс таасирин тийгизет;

4) укуктук практика бир тараптуу аракеттерден калыптанбайт. Башкача айтканда, мамлекеттик органдардын гана эмес, жарандардын дагы катышуусунда калыптанат.

Адабияттар:

1. Матузов Н.И., Малько А.В. Мамлекет жана укук теориясы (кырг. котормосу). – М., ЮРИСТЪ, 2007.
2. Теория государства и права. / Под редакцией Бабаева В.К. - М., 1999.
3. Алексеев С.С., Архипов С.И. Теория государства и права. - М., 2005.
4. Большой юридический словарь. - М., ИНФРА-М. 1997.
5. www.bbc.com. 02/28/2014/ соттордун ээн баштыгы.
6. Кыргыз Республикасынын Конституциясы. - Б., 2010-жылы 27-июнда жалпы элдик референдумда кабыл алынган.
7. «Кыргыз Республикасынын административтик жоопкерчилик жөнүндө» кодекси. - Б., 18.06.1998. №115. (акыркы ред. 03. 08.2015.).
8. Кыргыз Республикасынын «сотторду тандоо кеңеши жөнүндө» мыйзамы. - Б., 18.06.2011.

Рецензент: кандидат юридических наук, доцент Джоробекова А.